

REALIZAM

U svjetskoj književnosti, stilska epoha koja je obilježila drugu polovicu 19. st. U povijesnom slijedu književnih epoha javio se nakon romantizma, a zamijenio ga je modernizam, no kao ahistorijski pojam označuje svaku književnost koja inzistira na uvjerljivu odnosu prema zbilji.

Za realizam kao književnu epohu od središnje je važnosti odnos književnosti prema zbilji, pa se zato često pojednostavnjeno zaključuje da prikazuje »zbilju onakvu kakva ona jest«, međutim, riječ je o načinu književnog oblikovanja koji se kao i svaki drugi gradi na jeziku i književnim konvencijama. O realizmu kao pojmu prvo su pisali *F. Schiller* i *F. Schlegel* suprotstavljajući ga *idealizmu*, a u Francuskoj je pojam zadobio značenje u kontekstu rasprava što su se vodile oko slika G. Courbeta, osobito zahvaljujući

Champfleuryjevim (*Šamflerijevim*;-) tekstovima koji su sakupljeni u njegovoj knjizi »Realizam« (1857) te raspravama u časopisu »Réalisme« (1856–57), u kojima se tražilo vjerno prikazivanje zbilje i objektivno ispitivanje života. U ruskoj pak književnoj kritici 1930-ih *V. G. Bjelinski* preuzeo je Schlegelov pojam »realnoga pjesništva«, no za potrebe svoje teorije koristio se pojmom »naturalne škole«. Književni smjerovi naturalizma i verizma smatraju se krajnjim konzekvencijama realističke metode.

[Gustave Courbet, *Tucači kamena*, 1849.](#)

[Jean-François Millet, 1857. – 1859.](#)

Nasuprot romantizmu, u realizmu je dominantno mjesto zadobila pripovjedna proza, odn. roman kao duža forma te pripovijetka, novela i crtica kao kraće forme. Paralelno se razvijalo i pjesništvo koje se opiralo realističkim konvencijama, pa je poput parnasovskoga larpurlartizma već najavljivalo nadolazeći modernizam.

U središtu je zanimanja realističke pripovjedne proze **oblikovanje karaktera**, a romantičarska razgranata i složena fabula gubi na važnosti te se premješta na književnu periferiju postajući dio trivijalne ili popularne književnosti. **Realistički likovi nisu plošni**, već se sastoje od niza različitih osobina, **razvijaju se i mijenjaju tijekom teksta, čvrsto su socijalno, psihološki i intelektualno motivirani, te im je prikazan unutarjni život**. Tako oblikovani likovi psihološki su jedinstveni karakteri, ali ih istodobno socijalna motiviranost **čini tipovima**, odn. likovima

reprezentativnima za neku društvenu klasu. Bitna značajka realizma također je njegova sklonost **deskripciji**. Opisuje se vanjski izgled karaktera i prostor, unutrašnjost nastambi, gradski i seoski krajolici, koji su često u službi metaforičke karakterizacije lika.

U oblikovanju lika i opisivanju, do izražaja dolazi pripovjedačeva objektivnost, u povijesti književnosti osobito poznata kao »**impersonalnost**«, tipična za pripovjedača u najslavnijem djelu svjetskog realizma, »Gospođi Bovary« (1857) *G. Flauberta*. Dok je pripovjedač *H. de Balzac* još uvijek nametljiv te sklon generalizacijama i govoru o sebi, impersonalni je pripovjedač također u trećem licu i najčešće sveznajući, no nastoji se distancirati od uloge kreatora likova te suspregnuti od komentiranja radnje, karaktera, ali i vlastitoga pisanja.

Realizam se u svjetskoj književnosti pojavio paralelno s razvojem **romana lika**, no kod najranijih predstavnika još su uočljiva neka obilježja romantizma, poput ostataka trivijalnih zapleta kod *Ch. Dickens*a, moralističkih komentara subjektivnoga pripovjedača kod Balzaca i *Stendhala*, lirskih digresija i fantastičnih elemenata kod *N. V. Gogolja*. Tekstove predstavnika razvijenog ili visokoga realizma, kao što su Flaubert i *braća Goncourt* u Francuskoj, *W. M. Thackeray* u Engleskoj, *I. S. Turgenjev* i *I. A. Gončarov* u Rusiji, *G. Keller* u Njemačkoj, od djela njihovih prethodnika najčešće razdvaja upravo uporaba objektivnoga, impersonalnoga pripovjedača. Želja za oblikovanjem što većega broja različitih karaktera dovela je do formiranja genealoškoga načela u izgradnji ciklusa romana, posebno uočljiva u »Rougon-Macquartovima« *É. Zole* kao vrhuncu naturalizma. **Genealoško načelo** važno je i za strukturiranje romana *L. N. Tolstoja* i *F. M. Dostojevskoga*, čiji su kasniji tekstovi sve jačim inzistiranjem na prikazivanju svijesti likova, promjenom pripovjednih tehnika iz do tada raširenoga slobodnoga neupravnoga govora u unutarnji monolog ili pak uvođenjem dugih esejističkih dionica u romane otvorili put prema epohi modernizma.

Kao književnopovijesni tipološki pojam označava:

- književni i umjetnički pravac koji nastoji stvarnost prikazati vjerno, bez strasti, objektivno i bezlično
- književnu epohu u kojoj dominira pravac realizma između tridesetih i devedesetih godina **19. stoljeća**
- stilsku formaciju, odnosno književnopovijesnu cjelinu s nadindividualnim i nadnacionalnim stilskim jedinstvom

Kao bezvremenska kategorija, realizam označava:

- književnu metodu (kompleks postupaka, izražajnih sredstava i umjetničkih afiniteta), koji se javlja u svim književnostima od antike do danas. Realističku metodu označava književnost koja prikazuje stvarnost kakvom je, ali i kakva je moguća prema zakonu vjerojatnosti i nužnosti, odnosno književnost koja je uvjerljiva u odnosu prema objektivnoj stvarnosti.

Obilježja europskog realizma

Realistički pristup prisutan je od antike do danas. U osnovi ovog pojma je antički *mimesis* u značenju podražavanja stvarnosti. Tridesetih godina 19. st. realistički pristup postaje dominantan u zapadnoeuropskoj književnosti. Prevladavanje realističkog pristupa dovodi postepeno do izgrađivanja književnog pravca realizma, odnosno stilske formacije (pojam koji uvodi Aleksandar Flaker i kojim se precizira značenje književnog pravca) realizma. Namjera realističkih pisaca 19. st. nije puko podražavanje i prenošenje stvarnosti. Oni književnosti pridaju novu funkciju – gnoseološku, spoznavanja društvenih odnosa. Ta je funkcija u svojoj suštini društveno-analitička. Dovodeći u uzajamne odnose likove koji su socijalno-psihološki motivirani, realistički pisac podvrgava analizi posebne tipove društvenog ponašanja pružajući umjetničkim sredstvima čitaocu spoznaju društvenih odnosa.

Stilska formacija jest književnopovijesni pojam koji uvodi Aleksandar Flaker, označavajući povijesno nastalo nadindividualno i nadnacionalno stilsko jedinstvo. Utvrđivanje odlika stilske formacije realizma postiže se stilskom interpretacijom srodnih književnih djela, a ne na osnovu programskih samoodređenja književnih pokreta ili škola. Stilsku formaciju realizma čine one zajedničke osobine koje povezuju nesporna realistička djela nastala sredinom 19. stoljeća, one zajedničke crte koje razgraničavaju realizam od stilske formacije romantizma, i od onih književnopovijesnih pojava koje se unutar stilske formacije realizma razvijaju i označavaju početak njegove dezintegracije, odnosno raspadanja, a koje se obilježavaju općim terminom – **modernizam**.

Za razliku od **romantizma** u realizmu prozni književni oblici ostvaruju dominaciju – **roman, pripovjetka, novela**. *Fabula* je podređena temeljnom postupku realizma – otkrivanju likova. *Fabula* se oblikuje tako da se lik podjednako prikaže i osvjetli i kao društveno, i psihološko i intelektualno biće. Svojsvene su joj socijalno-psihološke motivacije. Ističe se čovjekova uvjetovanost društvenom i prirodnom sredinom. **Deskriptivnost** (opisi pejzaža, enterijera, portreta, karaktera, sredine, atmosfere) u realizmu je u funkciji socijalno-psihološke karakterizacije. Odlikuje se **fotografskom preciznošću i detaljnošću**. Česti su primjeri metaforičke karakterizacije kada se opisom ambijenta predočavaju karakterne osobine ili psihološko stanje junaka. Realisti stvaraju reprezentativne književne likove - Eugen de Rastignac (**Balzac**), Emma Bovary (**Flaubert**), Julien (**Stendhal**), Ana Karenjina (**Tolstoj**). Realistički likovi nisu nosioci samo jedne karakterne osobine, već niza različitih, često iznenađujućih osobina. Oni nisu jednodimenzionalni, već reljefni i višedimenzionalni. Realistički oblikovan lik je promjenljiv i prikazan u svom razvoju. *Fabula* se često i zasniva na praćenju promjena kroz koje realistički lik u odnosima s drugim ljudima prolazi. U skladu sa socijalno-psihološkim motivacijama likovi otkrivaju različite osobine u interakciji s drugim likovima.

Realizam je razvio teoriju o tipičnosti i načelu tipizacije i individualizacije, kao i načelo uvjerljivosti likova. Prema načelu tipičnosti realistički likovi su predstavnici svoga vremena, određenog prostora i društvene grupe. Realistički lik mora biti uvjerljiv, da podsjeća na stvarnog čovjeka i u isto vrijeme individualiziran, poseban, različit od drugih. Realistički se pripovjedač razlikuje od romantičara u težnji da se distancira od stvaranih likova, od svijeta književnog djela, nastojeći da pripovijeda objektivno. Realist izbjegava komentirati postupke svojih junaka. Zato prevladava forma pripovijedanja u trećem licu, "on"-forma. Čak i kada je pripovjedač prisutan u prvom licu, "ja"-forma, objektivnost se postiže zaklanjanjem

pripovjedača iza uloge tobožnjeg priređivača pronađenog rukopisa (pseudo-dokumentarna tehnika) ili tehnikom iskaza (uvođenje junaka pripovjedača koji okupljenima priča o događajima u kojima je sudjelovao ili je bio svjedok). Jezik pisca i likova razlikuje. Pribjegavaju diferenciranju jezika svojih likova, uvode se žargonizmi, dijalekti, sociolekti... Jezik postaje sredstvo karakterizacije i individualizacije likova.

Pojava realizma često se dovodi u vezu s usponom građanske klase. U to vrijeme cilj književnog stvaranja postaje spoznaja zakona društvenih odnosa. Književnost zadobiva funkciju spoznavanja, suštinski društveno-analitičku, pa prema tome i kritičku. Takva ambicija pisaca potaknuta je razvojem **pozitivizma** u znanosti, i **materijalizma** u filozofiji. Analitičnost i kritičnost doprinose razvoju humorističnih i satiričnih žanrova. Realističko djelo nastoji prikazati društvenu stvarnost sa svim vrlinama i manama, s klasnim antagonizmom, moralnim i psihološkim karakteristikama. U tom svom nastojanju zahvaća sve društvene slojeve i društvene grupe

	romantizam	realizam
trajanje:	1800. – 1830.	1830. – 1870.
obilježja:	naglašena osjećajnost	težnja za istinitim prikazivanjem zbilje
	SUBJEKTIVNOST	OBJEKTIVNOST
	lik je osobit i izdvojen pojedinac	likovi su tipični predstavnici društvenog sloja kojem pripadaju
	EMOTIVAN LIK	RACIONALAN LIK
	sklonost lirskom izričaju	- prevladava proza, osobito roman
	UNUTARNJI DUŠEVNI SVIJET	VANJSKI MATERIJALNI SVIJET
	INDIVIDUALNOST	UNIVERZALNOST
		poetika zrcala
		načela objektivnosti, istinitosti i zbilje
		načelo tipičnosti – pisac treba dokumentirano prikazivati činjenice te da junak real. romana mora biti običan i tipičan

Korijeni realizma leže u filozofiji **racionalizma** (*ratio, -ionis, f. – razum*)i, iz njega proizašloga, **pozitivizma** s kraja 18. i 19. stoljeća. **Pozitivizam** (*positivus, 3 – pozitivan, potvrđan, koji jest*) je isticao samo znanstveni pristup i činjenično dokazljivo znanje kao pozitivno, nasuprot onomu koje se temeljilo na neprovjerenim mističnim i metafizičkim spoznajama i mitskim pričama. Knjiga u koju se skuplja to pozitivno znanje naziva se **enciklopedija**, a glavni predstavnik pozitivizma bio je filozof i sociolog **Auguste Comte** (*Ogist Kont*). **Sciјentizam** općenito znači znanstveno pristupanje svemu što postoji. Glavni predstavnik tog stava i tog načina razmišljanja je francuski filozof **Hippolyte Taine** (*Hipolit Ten*). Njegov je cilj bio dokazati da prirodni zakoni i odnosi kauzaliteta (uzrok – posljedica) djeluju i na duhovnom planu.

NAČELA I OBILJEŽJA REALIZMA

KRITIČNOST – realizam ima smisla jedino ako služi kao kritika društvenih problema, ako upozorava na njih i eventualno, nudi i rješenja. Ti se problemi kreću, primjerice, od siromaštva preko institucije braka u građanskom društvu i pravednijih društvenih odnosa, do odnosa prema naciji i povijesnom trenutku.

TIPIČNOST – pisati tipično znači da jedan opisani lik ima sve izvorne (autentične) osobine koje imaju i ostali predstavnici njegove skupine (npr. tipični građanin je promišljen, obrazovan, poštuje zakon; tipičan seljak je neobrazovan, nepovjerljiv; tipičan učenik je nemiran, zanesen; tipičan Francuz je hedonist, šaljivac...); time se, opisavši jedan lik, zapravo opisala cijela skupina kojoj taj lik pripada.

OBJEKTIVNOST – (istinitost) – biti objektivan znači vidjeti svijet istinski, onakvim kakav on zaista jest, a ne onakvim kakvim se nama može činiti da jest. Budući da emotivnost stoji na putu istini, tako realizma nastoje u svom opisivanju što više isključiti vlastite osjećaje, izbjeći svoje ja i svoj individualni, subjektivan stav. S tim u vezi javlja se i pojam pouzdanog pripovjedača, koji je svevideći, koji svijet promatra s visine koja mu omogućava što veću objektivnost, koji piše u trećem licu i koji podjednako dobro vidi i velika zbivanja na otvorenim prostorima kao i mala zbivanja na najskrivenijim mjestima.

fabula – pisac gradi jedinstvenu fabulu koja se temelji na preprekama koje glavni lik treba svladati na putu do cilja

kompozicija – temelji se na ekspoziciji, vrhuncu i raspletu

stilski postupci – detaljni opisi

pripovjedač – u trećem licu

REALIZAM PO ZEMLJAMA

FRANCUSKA

- najprije se javio u Francuskoj pod razumljivim utjecajem društvenih promjena započetih u Francuskoj revoluciji, ali i pod utjecajem teoretičara racionalizma i pozitivizma te enciklopedista.
- najvažniji predstavnici realizma:
 - **Stendhal – Crveno i crno**
 - **Gustave Flaubert – Madame Bovary**
 - **H. de Balzac – Otac Goriot**

naturalizma:

- **Guy de Maupassant – Na vodi (novela)**
- **Emile Zola – Therese Raquin, Germinal**

HONORÉ de BALZAC – Otac Goriot

- uspješan pokušaj obuhvaćanja ovostranih životnih priča njegova vremena pomoću kojih se stječe cjelovita slika onodobnoga društva (za razliku od Danteove Božanske komedije koja je prikaz onostranog, zagrobnog života)
- napisao niz romana u kojima se javljaju isti likovi, odlučio ih je povezati u cikluse i tematski klasificirati
- vješto stvara opise sredine i atmosfere u kojoj se kreću njegovi likovi i koja ih na neki način određuju

rod – epski

vrsta – roman

vrijeme – 1835.

tema – društveni i obiteljski odnosi u Parizu početkom 19.st. - prikaz malograđanske društvene sredine, psihologija odnosa roditelja i djece, velegradska društvena hijerarhija

LJUDSKA KOMEDIJA – ciklus od 20ak pripovjedaka i romana. Djelo je zamislio po uzoru na talijanskoga humanističkog pisca Dantea (13.st.) i njegovo djelo Božanstveno komedija

GUSTAVE FLAUBERT – Madame Bovary

- njegova mladenačka književna djela su romantičarskog i autobiografskog karaktera, a kasnija, zrelija izraza su težnje za postignućem *apsolutnog realizma*

rod – epski

vrsta – psihološki roman

vrijeme – 1857. – suđenje zbog povrede morala

tema – isprazna emotivnost kao proizvod plitke sredine/žena u malograđanskoj sredini polovinom 19. stoljeća

značaj – zbog visokog stupnja estetiziranosti izraza djelo se smatra prvim primjerom modernističkog načina pisanja, odnosno smatra se remek-djelom moderne proze;

kompozicija – struktura triptiha (triptih – slika s trima spojenim dijelovima); tri dijela romana označuju tri etape Emma osjećajnog života (očekivanje, iskustvo i razočarenje)

bovarizam – pojam nastao prema glavnome liku romana – čovjekova sklonost da se smatra drugačijim nego što jest, simbol čežnje za neostvarivim – čovjek se osjeća zarobljen prilikama u kojima živi, stvarnošću s kojom se suočava i želi to prevladati;

pripovjedač – u trećem licu

Flaubertova odstupanja od realističkog romana

defabularizacija – vidljiva u nizanju epizoda koje sugeriraju protjecanje života – bez umjetnog stvaranja zapleta

kompozicija – struktura triptiha

stilski postupci – opisi, simbolika, metaforička značenja, pisac postupka slobodno s vremenom prilagođujući ga važnosti koji ima neki događaj za junaka romana

„**Emma Bovary, to sam ja!**“ – rečenica koja ukazuje na autorovo poistovjećivanje s junakinjom koja je podvojena između banalne stvarnosti i velikih očekivanja i snova te tako postaje jedan od tipova stvorenih u realističkoj književnosti

RUSIJA

NIKOLAJ VASILJEVIČ GOGOLJ – *Kabanica*

- Gogolj se smatra utemeljiteljem ruskog realizma, njegovo stvaralaštvo pripada **ranom realizmu**
 - književnik je ukrajinskog podrijetla
 - u njegovim se prvim novelama još osjeća duh romantizma
 - groteskni duh i fantastiku spaja s humorom i ironijom, što je stvorilo prepoznatljivo obilježje njegova stvaralaštva poznato kao **smijeh kroz suze**
 - kritički progovara o ruskome društvu i stvara likove malih ljudi koje je društvo zanemarilo
- „Svi smo mi izišli iz Gogoljeve kabanice!“ – navodno je rekao Dostojevski

rod – epski

vrsta – pripovijetka

vrijeme – 1841. Sankt Peterburg

stilska obilježja – jednostavna fabula, pripovijedanje je nalik usmenome kazivanju

- piše na prijelazu iz romantizma u realizmu
- roman *Mrtve duše* – pravi realizam – početak ruskog realizma

LAV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ – *Ana Karenjina*

- glavni predstavnik ruskog visokog realizma
 - najznačajniji su mu romani: *Rat i mir*, *Sevastopoljske pripovijesti*
 - najznačajniji ruski pisac uz dostojevskog
 - njegove književne postupke karakterizira analitički pristup ruskome društvu i sudbini pojedinca u takvome društvu
 - pripovijedanje mu je dinamično i uvjerljivo
 - primjenjuje **modernistički** postupak **tehnike struje svijesti** (začetnik)
- „Sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu, svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način“ – prva rečenica romana
 - „Osveta je moja, ja ću je vratiti“ – moto romana (početak)
 - epigraf potječe iz Evanđelja i ovako ga tumači: ljudi su lišeni prava moralnog kažnjavanja, to pravo pripada Bogu – tim epigrafom Tolstoj izražava mišljenje da pravo na osudu Anina djela ne pripada ni piscu ni čitatelju

rod – epski

vrsta – roman

kompozicija – roman ima šest dijelova i epilog

motivacija – socijalno-psihološka

vrijeme – Sankt Peterburg, 70-e godine 19.st.

tema – sukob emocija i razuma u bračnom životu

ideja: preko dviju fabularnih linija Tolstoj suprotstavlja dvije sredine: seosku i gradsku. U seoskoj sredini su patrijarhalni odnosi, moralnost, iskrenost, mir, a u gradskoj: nemoral, nezadovoljstvo i lažni moral visokoga društva. Tolstojeve su simpatije na strani neiskvarenog seoskog života. Istodobno, preko Levinova nastojanja da unaprijedi život na selu, Tolstoj iznosi svoje viđenje ruskoga sela i mogućnosti njegova napretka, ali i Levinovu potragu za smislom života i ljubavi, propitivanja osobne religioznosti..

FJODOR MIHAJLOVIČ DOSTOJEVSKI – Zločin i kazna

- glavni predstavnik ruskog visokog realizma
- najznačajniji romani: Zločin i kazna, Idiot i Braća Karamazovi
- utemeljio je monološko-asocijativan tip romana (tip modernog romana)
- utemeljio je moderni roman izražavajući stanje svijesti svojih junaka unutarnjim monolozima i prikazima njihove podsvijesti opisima snova

rod – epski

vrsta – moderni roman (unutarnji monoloz); zbog poniranja u svijest i podsvijest glavnog lika opisom dvaju njegovih snova možemo govoriti i o psihološkom romanu; zbog ideje koja se obrađuju u romanu – zločin, kazna, grijeh, pravda, pravo – roman možemo nazvati i romanom idejom; djelo je najmanje kriminalistički roman (iako postoji zločin, zločinac, istraga, rješenje i priznanje, od kriminalističkog se romana razlikuje po tome što u ovom romanu zločinca znamo već u početku; roman možemo nazvati i društvenim romanom jer daje sliku ruskoga društva 19. stoljeća

kompozicija – roman ima 6 dijelova i epilog

motivacija – socijalno-psihološka

vrijeme – Sankt-Peterburg, 60-te 19.st

tema – problem heroja i zločinca u društvenom i idejnom kontekstu

psihološki realizam – kako bi bolje izrazio svoj etički i filozofski sadržaj, morao je pronaći i odgovarajuću formu prilagođenu sadržaju; računajući da puko vanjsko realističko opisivanje ne može posve prodrijeti u osjećaje i misli likova, osobito ne ako su one složenije, on je više opisivao tzv. **unutrašnjim monolozima**. Neki ga teoretičari zbog toga nazivaju **psihološkim realistom**. U tom praćenju i opisivanju misli likova leži začetak romana **tijeka svijesti**.

- Dostojevski svojim djelom problematizira pravo pojedinca na život
- kontekst filozofije engleskog filozofa Johna Locke